

נשים עתונאיות בעתונות הכתובה

עינת לחובר

אחרונות" כמייצג העתונות הפופולרית ו"הארץ" כמייצג העתונות האיכותית. בבחירת המקומונים, נעשה ניסיון לבחור עתונים מאזורים שונים בארץ ומרשתות הפצה שונות. השאלון כלל 55 שאלות, מרביתן סגורות, העוסקות במאפיינים אישיים, ארגוניים, תעסוקתיים ומקצועיים. שיעור ההיענות היה כ-76%. ראיונות העומק נערכו לאחר ביצוע הסקר והמראיינים נבחרו ממערכות העתונים שנכללו בסקר. סך הכל בוצעו 47 ראיונות (32 עתונאיות ו-15 עתונאים). בבחירת המראיינים/ות נעשה ניסיון לייצג מגוון רחב ככל שניתן של עתונאים מעתונים שונים, בתפקידים שונים, בעלי ותק מקצועי וסטטוס שונה. הראיונות הוקלטו ותומללו.

המחקר לגבי השתתפות נשים בתעשיית המדיה סובל ממחסור בנתונים מהימנים ושיטתיים (Gallagher 1987; 1992; 1995). למרות שלאחרונה, הל שיפור במצב באשר לנתונים מאירופה ומארצות הברית (Ross, 2000). בישראל קשה לאסוף נתונים לגבי מאפייני העתונאיות מאחר והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינה מייחדת קטגוריה עיסוקית נפרדת לעתונאים ומאחר ולא כל העתונאים/ות חברים באגודות העתונאים. מכאן, שהמקור הטוב ביותר הוא מערכות העתונים עצמם.

תהליך הפמיניזציה

על פי נתוני מערכות העתונים שהשתתפו במחקר, שיעורן של הנשים בעתונות הכתובה הוא 37%. בהשוואה לנתונים ממדינות אחרות בעולם, ניתן לומר שזהו שיעור גבוה יחסית. ממוצע שיעור העתונאיות ב-19 מדינות שנכללות בספר *The Global Journalist* הוא 33% (Weaver, 1998). אמנם במדינות כמו פינלנד וניו זילנד שיעור העתונאיות מתקרב ל-50%, אולם במדינות אחרות כמו בריטניה, ספרד, אלג'יריה, אקוודור ומקסיקו, שיעורן הוא רק כ-25%. עם זאת יש לזכור, ששיעור יחסית גבוה זה שנמצא בארץ, נמוך בהרבה משיעור הנשים בכוח העבודה - כ-44% בשנת 1998 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2000). Limor-1 Caspi (1999) מתארכים את ראשית תהליך כניסת הנשים לעתונות בארץ באמצע שנות ה-70. על פי נתונים, בין 1955 ל-1996 גדל שיעור הנשים בארבעת העתונים היומיים הגדולים ("דיעות אחרונות", "מעריב", "הארץ" ו"ג'ודולס פוסט") מ-9.3% ל-37.7%. בדומה, בין 1962-1964 ל-1996 עלה שיעור הנשים החברות באגודת העתונאים מ-7% ל-35.6%.

פמיניזציה פירושה מעבר משמעותי של נשים למקצועות שבאופן מסורתי הוגדרו כגבריים. Ross-1 Reskin (1994) פיתחו תיאוריה המסבירה את תהליך הפמיניזציה. התיאוריה קשורה במודל "התור הכפול" המניח קיומם של שני סוגי תור לכניסה לעיסוק. האחד, תור שוק העבודה, מתייחס לאופן שבו מסודרות קבוצות שונות על פי מידת האטרקטיביות שלהן עבור המעסיק. השני, תור העיסוקים, מתייחס לאופן שבו מדורגים העיסוקים על פי מידת האטרקטיביות

המחקר בנושא "מיגדר ומדיה" עוסק בשלושה תחומים, הקשורים במרכיבי תהליך התקשורת: הצפנה, טקסט ופענוח (Van Zoonen, 1994). שלושת תחומי המחקר הם: המאפיינים המיגדריים של הפקת המדיה, המאפיינים המיגדריים של הטקסט במדיה ופענוח מיגדרי של טקסטים במדיה (למיש, 1997). במשך שנים, התמקד הדיון המחקרי במרכיב הגלוי יותר - המאפיינים המיגדריים של הטקסט. מחקרים בהקשר זה עוסקים בחוסר הייצוג ובהצגה הסטריאוטיפית והטריוויאלית של נשים במדיה. מחקר בתחום המאפיינים המיגדריים של הפקת המדיה, התפתח בעולם בשנות ה-70 וה-80, אם כי לא במידה רבה. מחקרים בהקשר זה מתמקדים בייצוג של נשים בתעשיית המדיה. בעשור האחרון, גובר העניין המחקרי בטיבם המיגדרי של פענוח וקבלת הטקסט במדיה (Gallagher, 1992).

בדומה לתמונת המצב בעולם, מעט מאוד תשומת לב הוקדשה עד כה במחקר הישראלי לנשים היוצרות במדיה (למיש, 1997). מאמר זה מבקש לתרום לדיון על נשים יוצרות במדיה בישראל ובאופן ספציפי הוא עוסק בנשים עתונאיות.

מקצוע העתונאות עבר בשנים האחרונות שינוי משמעותי מבחינת ההרכב התעסוקתי המיני שלו. משנות ה-70 נשים רבות נכנסו למקצוע, שהיה עד אז מקצוע גברי מובהק. במקביל, התרחש במקצוע תהליך שזכה לפחות תשומת לב והוא הפרדה בין נשים וגברים (בידול מיני פנימי). התהליכים הללו מאפיינים גם את מקצוע העתונאות בארץ.

במאמר זה יוצגו נתונים מעודכנים לגבי שיעורי ההשתתפות של נשים בעתונות הכתובה בסוף שנות ה-90, ולראשונה, גם נתונים לגבי מעמדן (תפקידים, אחריות ניהולית, תחומי סיקור ושכר). תהליכי הפמיניזציה והבידול המיני הפנימי שהתרחשו בתחום, יידונו בהשוואה למדינות אחרות בעולם ובהקשר התיאורטי הרחב של תהליכים אלו בשוק העבודה. כמו כן, ידונו לראשונה, התפישות של העתונאיות והעתונאים לגבי מידת שיוויון ההזדמנויות המיגדרי במערכת העתון בה הם עובדים ובמקצוע באופן כללי. לסיכום, תידון משמעות הממצאים, על רקע השאלה, האם נשים בישראל הפיקו תועלת במישור התעסוקתי והכלכלי מכניסתן לעתונות הכתובה?

המחקר מבוסס על סקר ראיונות עומק. הסקר נערך ב-1998 בקרב 470 עתונאים ועתונאיות, העובדים בעשרה עתונים: שני עתונים יומיים ושמונה מקומונים. ההתמקדות בעתונות הכתובה מבוססת על שני שיקולים מרכזיים: ראשית, מאחר ורוב העתונאים בארץ עובדים בעתונות הכתובה, מאפשר מדיים זה לבחון מגוון רחב של טיפוסים עתונאים/ות ודפוסים שונים של עבודה עתונאית. שנית, העתונות הכתובה מאפשרת לבחון שני ממדים מאוד רלוונטיים לשאלת השתלבותן של נשים במקצוע. (1) סוג הארגון: עתון ארצי/מקומי (2) ההבחנה בין עתונות פופולרית ואיכותית. מכאן, העתונים שנבחרו למחקר הם: "דיעות

42.9% (לימור
 וכספי, 1994).³
 בשנת 1996,
 שיעורן בעתונים
 אלה היה 37.7%
 (Caspi and
 Limor 1999)
 במחקר המדווח
 כאן מ-1998
 נמצא שיעור
 דומה בעתונים
 היומיים - 38.7%.
 חיווק לכך הוא
 ההבדל המובהק
 שנמצא במחקר
 בשיעור הנשים
 והגברים בעלי
 ותק של עד
 שלוש שנים
 במקצוע, כאשר
 באופן יחסי נכנסו
 פחות נשים
 מגברים למקצוע
 בשנים 1995-
 1998 (5%
 בהשוואה ל- 10%
 בהתאמה). בדומה,
 בארצות הברית
 נמצא ב-1992, כי לא חל
 גידול בשיעור הנשים
 בהשוואה לעשור הקודם,
 למרות גידול דרמטי
 בשיעור הסטודנטיות
 לעתונאות באוניברסיטאות
 ולדגש שניתן בתעשייה
 לגיוס נשים. בארצות
 הברית, מסבירים זאת,
 בשיעור גדול של נשים
 העוזבות את המקצוע
 (Weaver, 1997).

שלהם לקבוצות עובדים שונות. ההרכב המיגדרי נקבע על פי מידת ההתאמה בין שני התורים. המעסיק שוכר עובדים המדורגים במקום הגבוה ביותר האפשרי בתור שוק העבודה, ומבקשי העבודה בוחרים בעיסוקים האפשריים הטובים ביותר עבורם. על פי המודל, העיסוקים המבוקשים ביותר נתפסים בידי העובדים המועדפים (בדרך כלל גברים) והעיסוקים הפחות מבוקשים מאויישים על ידי העובדים הנחותים יותר בתור שוק העבודה. מבנה התורים עשוי להשתנות כתוצאה משינויים מבניים, באופן כזה שמתאפשרת כניסה של קבוצות מסוימות למקצועות אשר באופן מסורתי לא נכנסו לאותו מקצוע (בכר, 1999).
 לפי התיאוריה, הגורם המרכזי המסביר את תהליך הפמיניזציה הוא מחסור בכוח אדם גברי במקצוע. מחסור כזה יכול להיווצר כתוצאה מצמיחה מהירה של המקצוע, או כאשר גברים נוטים את המקצוע (בעקבות שינויים בתהליכי העבודה או בתגמול), לטובת אפשרויות טובות יותר. גורם מרכזי נוסף המסביר את תהליך הפמיניזציה הוא דרישה ספציפית להעסקת נשים (כתוצאה מחקיקה או מדיניות שוויונית, גידול בתחומים במקצוע שמוזוהים כעבודות נשים, גידול בקהל הצרכנים הנשי ורצון להפחית את עלות העבודה, כלומר לנצל את העלות הנמוכה של עובדות נשים).

את הסיבות שמונים Caspi ו-Limor (1999) לתהליך הפמיניזציה בעתונות הישראלית, ניתן לנתח על פי התאוריה המוצעת על ידי Reskin ו-Ross (1994).² נוצר מחסור בכוח אדם גברי במקצוע, משתי סיבות: (1) גידול והתרחבות של אמצעי התקשורת. (2) ירידת האטרקטיביות של המקצוע עבור גברים, בשל תנאי העסקה החדשים (כרמת מחויבות נמוכה יותר לעובד) ושהיקה מתמדת של השכר. במקביל, נוצרה דרישה מיוחדת להעסיק דווקא נשים בשל גידול בתחומים במקצוע המזוהים כנשיים - הרחבת ההיבטים הצורניים-גרפיים והמעבר מכתובה חדשותית לכתובה מגאוזינית (מכתובה "קשה" לכתובה "רכה"), וכן פנייה לקהל נשים, באמצעות פורמטים חדשים. נשים באופן טבעי נתפשו כמי שמתאימות לעיסוק כפורמטים הללו. במלים אחרות, צמיחה במקצוע, במקביל לירידת האטרקטיביות שלו עבור גברים וגידול במספר ההתמחויות של נשים, הובילו לכך שנשים החלו להפוך עובדות כעתונאיות. כמובן, שומניות של נשים בשכר נמוך מזה של גברים, תרמה אף היא לכניסתן למקצוע האמור. גורם נוסף שתרם לזמינותן של נשים, הוא החידושים הטכנולוגיים השונים, שאימצו מערכות החדשות, בעיקר בתחום התקשורת (מערכת סדר ממוחשבת, מודם, טלפון אלחוטי ומכשיר ניפר), שיצרו תנאי עבודה יותר גמישים (Caspi and Limor, 1999).

מבחינת מקום וזמן, ואפשרו לנשים למלא את הציפיות התברתיות מהן לטיפול במשפחה (בכר, 1999).

השוואת הנתונים העומדים לרשותנו לגבי העתונות היומית בארץ, מצביעה אולי על האסת המגמה של כניסת נשים למקצוע במחצית השנייה של שנות ה-90. בשנת 1994 נמצא, כי שיעור הנשים בעתונות היומית נע בין 38.6% ל-

על המשמר טכגדף חדשות דבר

עתונים שנסגרו בשנות ה-90 וגרמו לצמצום בתעסוקת עתונאים, ובכלל זה עתונאיות

שיעורי נשים/גברים		סוג התפקיד
גברים	נשים	
36%	64%	שיכתוב (n=28)
55%	45%	כתיבה (n=247)
67%	33%	עריכה (n=148)
77%	23%	פובליציסטיקה (n=47)
60%	40%	סה"כ (n=470)

טבלה 1: שיעור נשים וגברים בתפקידים עתונאיים שונים

את ההאטה האפשרית בכניסת נשים לעתונות הכתובה ניתן להסביר באמצעות התיאוריה של Ross ו-Reskin (1994). מאחר שהעתונות הישראלית הכתובה הצטמצמה בשנים האחרונות (ארבעה עתונים יומיים נסגרו),⁵

התורה

"הארץ" - אחד משני היומונים שהעתונאים והעתונאיות העובדים בהם השתתפו במחקר

עתונאים מרכזיים בתפקידי עריכה ופובליציסטיקה הנתפשים כיוקרתיים יותר. בשנת 1974, שימשו שלוש נשים בתפקיד עורכת ראשית של עתון יומי בישראל.⁶ לפיכך,

טענה צביה כהן, או עורכת "דבר הפועלת", כי "שנת 1974 מהווה נקודת תפנית בתפקידי נשים ומקומן בעתונות הישראלית" (ויטמן, 1988). בדומה, הנה זמר, או עורכת "דבר", העידה על עצמה שאינה היוצאת מן הכלל שמעיד על הכלל (דבר הפועלת, 1974). במבט לאחור, נראה אכן ששנת 1974 היתה שנה מיוחדת עבור עתונאיות בישראל, אולם לא היוותה תפנית, שכן כיום, דור לאחר שהחל תהליך הפמיניזציה בארץ, אין אף אשה בתפקיד בכיר זה בעתונות הישראלית.

כניסת נשים לתעשיית התקשורת אינה זהה בכל התחומים. רמת הנגישות של התחום עבור נשים מושפעת מיוקרתו, המשתנה לאורך זמן ובין מדינות. כמגמה כללית, ניתן לומר, שככל שהמדיום יוקרתי פחות, כך הוא מעניק יותר הזדמנויות לנשים (Van Zoonen, 1994). כך למשל, ברחבי העולם, נמצא ששיעור ההשתתפות של נשים בארגוני מדיה מקומיים גדול משיעורן בארגוני מדיה ארציים (Karpe, 1980; Smith, 1980; Gallagher, 1981; Van Zoonen, 1994). לפיכך, הציפייה המוקדמת במחקר היתה, שלא ימצא הבדל מיגדרי מובהק בהגדרות התפקיד בעתונות המקומית, הנתפשת, כיוקרתית פחות. בשונה מהציפייה נמצא בידול מיני מובהק בתפקידים גם בעתונות המקומית. עם זאת, יש הבדל מהותי בין העתונות הארצית למקומית, שכן בעוד שבעתונות הארצית מועט עד אפסי מספר הנשים ששימשו בתפקיד העורך הראשי, בעתונות המקומית ניתן למצוא במהלך השנים דוגמאות לא מעטות של נשים ששימשו בתפקיד שכזה.

כפועל יוצא של סוג התפקידים, נמצא במחקר כי מעמדן הנחות של הנשים משתקף גם בהבדל מובהק ברמת האחריות הניהולית ממנה הן נהנות בהשוואה לגברים. שיעור קטן יותר של נשים מגברים אחראיות על עובדים נוספים במערכת (59% לעומת 71% בהתאמה).

תחומי סיקור

עוד נמצא במחקר, כפי שניתן לראות בטבלה 2, כי נשים מתרכזות בתחומי הסיקור הנתפשים באופן מסורתי כ"נשיים", קשורים במרחב הפרטי ומאופיינים בכתיבה "רכה" וגברים מתרכזים בתחומי הסיקור הנתפשים באופן מסורתי כ"גבריים", קשורים במרחב הציבורי ומאופיינים בכתיבה "קשה". באופן מפתיע נמצא, כי יותר נשים מגברים מסקרות את התחום הפוליטי, אולם ניתוח מדויק יותר מלמד, ששיעור זה נובע משיעור גדול יותר של נשים המסקרות את התחום הפוליטי ברמה המוניציפלית.

השוואה של תחומי הסיקור של עתונאיות ועתונאים בין העתונים היומיים והמקומיים, מלמדת, כי בדומה לציפייה, במקומונים יש יותר שיויון מיגדרי בתחומי הסיקור. ראשית, קיימים יותר תחומי סיקור שאין לגביהם הבדלים בין

אין מחסור בכוח אדם ומכאן אין צורך לגייס נשים. במקביל, נראה, כי הסיבות לדרישה המיוחדת להעסיק דווקא נשים (הרחבת ההיבטים הצורניים-גרפיים, המעבר מכתיבה חדשותית לכתיבה מגאוינית והפנייה לקהל נשים) קיבלו מענה.

סטטוס העתונאיות

למרות מגמת הגידול בשיעור ההשתתפות של נשים בתעשיית התקשורת בעולם, ולמרות התפתחויות מבחינת סוג התפקידים והסטטוס שלהן בתחום, נשים עדיין נמצאות בעמדה נחותה בהשוואה לעמיתיהן הגברים במדינות מפותחות ומתפתחות כאחד (Gallagher, 1987; Freguson, 1990; Baehr and Gray, 1996). כמעט כל תחומי התעשייה מאופיינים בבידול מיני אופקי ואנכי (Steeves, 1989; Van Zoonen, 1994). בידול אופקי פירושו שנשים וגברים במדיה עובדים בתחומים ובתפקידים שונים; נשים כמעט ואינן משתלבות בתפקידים הטכניים, אך הן שולטות בתפקידי שירותים ומינהל. בדומה, הן משתלבות פחות בחדשות ויותר במדיה לילדים ובתחום צרכנות ואחזקת הבית. באשר לבידול אנכי, בדרך כלל, נשים משתלבות בתחומים השוליים ואינן משמשות בתפקידי קבלת החלטות. גם בתחומים בהם נשים מהוות רוב, הן כמעט ואינן נמצאות בעמדות ניהול (Ceulemans and Fauconnier, 1979; Gallagher, 1981; Gallagher, 1987; 1992).

הבידול המיני הפנימי בולט גם בתחום העתונות. עתונאיות מתרכזות בתפקידי הגשת החדשות, כתיבת החדשות "רכות" ובנושאי סיקור נשיים מסורתיים. הן משתלבות פחות בתפקידים יוקרתיים, כגון: הגשת תוכניות אקטואליות, פרשנות של אירועים מרכזיים, וכתיבת מאמרי דעה וחדשות הקשורים במרחב הציבורי. כן אינן משתלבות בתפקידי ניהול (Stone, 1987; Smith, 1989; Fredin et al., 1989; Castellon and Guillier, 1993; Mills, 1993; Melin-Higgins, 1996; Walsh-Childers, Chance et al., 1996; Van Zoonen, 1994; 1997). עם זאת, מחקרים לגבי עתונאי צפון אמריקה בשנות ה-90 מצביעים על שיפור ניכר בסטטוס העתונאיות וירידה ברמת הבידול המיני הפנימי העתונאיות טרם נבחן בצורה שיטתית.

סטטוס העתונאיות במחקר זה, נבחן באמצעות ארבעה ממדים, המשקפים בידול אנכי ובידול אופקי במקצוע: הגדרת התפקיד, אחריות ניהולית, שכר ותחומי סיקור. המגמה הכללית העולה מהממצאים היא, כי מעמדן של העתונאיות נחות מזה של עמיתיהן העתונאים.

מעמדן הנחות של העתונאיות משתקף בהבדל מובהק בסוג התפקידים שהן ממלאות לעומת העתונאים. כפי שניתן לראות בטבלה 1, עתונאיות מתרכזות בתפקידי שכתוב וכתיבה, הנתפשים כנחותים יותר בהיררכיה המקצועית, בעוד

טבלה 2: שיעורי עתונאיות ועתונאים בתחומי סיקור שונים (N=441)

מיגדר		תחום הסיקור
גברים	נשים	
תחומים בהם אין הבדל בשיעור נשים וגברים		
9%	9%	חדשות - כללי וחדשות חוץ
תחומים בהם מתרכזות נשים		
1%	12%	עיצוב, סגנון חיים ומזון
6%	13%	חברה (כללי), חינוך, בריאות, עולים, הומוסקסואלים, חרדים
12%	21%	תרבות, ספרות ואמנות
7%	11%	כתיבה מגאוינית וסיפורים אנושיים
4%	6%	בידור, פנאי, תקשורת ותיירות
9%	12%	פוליטיקה, מפלגות ומוניציפלי
תחומים בהם מתרכזים גברים		
14%	1%	ספורט
11%	1%	צבא, ביטחון, ערבים, שטחים ויחסי חוץ
9%	3%	משפט ופילילים
4%	2%	מחשבים, אינטרנט, מדע וטכנולוגיה
14%	9%	כלכלה, נדל"ן, שיווק ופרסום, הקלאות, תעופה ותחבורה
100%	100%	סה"כ

רבע מהמשיבים הגדירו שני תחומי סיקור. לא נמצא הבדל בהקשר זה בין נשים וגברים. בנייתוח זה לא נכללו המשכתבים

הגברים (הרציג, 1996; Peterson and Morgan, 1995). מכאן, אין זה מפתיע שגם בתעשיית התקשורת יש פער שחר בין נשים וגברים. הפערים נובעים גם מכך שיותר נשים מגברים בתעשייה זו מועסקות במסגרות העסקה מכניסות פחות, כגון כעתונאיות עצמאיות (Van (freelance, 1992; Gallagher, 1981; Zoonen, 1994). נתונים עדכניים לגבי פער השחר בין עתונאיות ועתונאים במדינות רבות בעולם חסרים. נתונים לגבי שחר העתונאים בארצות הברית

שיעור העתונאיות והעתונאים; שנית, נשים הצליחו לנכס לעצמן יותר תחומי סיקור המזוהים כ"גבריים".

שחר

התוצאה העיקרית של הבידול המיני בשוק העבודה הכללי היא בתחום מעמדן הכלכלי של נשים, שכן תפקידים שנשים ממלאות מתוגמלים פחות מתפקידי

הדרג הירוק

זמין השרון

מה בפיתח

שבועון התנועה הקיבוצית
הקיבוץ
גיליון מס' 36 (171) • יום א', 17 במרץ 2000 • 10.10.2000

צומת השרון

על השרון

כלבו

חלל אביב

ידיעות חיפה

כלהעיר

זמין חלל-אביב

העיר

כמה דוגמאות למקומונים ברחבי הארץ. המחקר נערך ב-8 מקומונים, לאו דווקא אלה המופיעים בעמוד זה

נוח להם לדבר על עצמם" (הרצוג, 1994, עמ' 54). גם בדיווח על אפליה אישית נמצאו הבדלים מגדריים מובהקים בכל אחד מהתחומים, כאשר יותר עתונאיות מעתונאים מדווחות, כי חוו אפליה מינית.

השוואה בין התחומים השונים מלמדת, כי שכר נתפש כתחום הבעייתי ביותר, הן בהקשר הכללי והן בהקשר האישי, אחריו קידום ולבסוף קבלת משימה חשובה.⁶

עמדה לגבי יחס שיויוני מצד גברים ונשים בארגון: מהצית עד רוב העתונאיות (49%-82%) ורוב העתונאים (77%-85%) מדווחים על יחס שיויוני מצד גורמים שונים בארגון. גם בנושא זה נמצאו הבדלים מגדריים מובהקים. יותר עתונאיות מעתונאים סבורות, שיחסם של גורמים שונים בארגון אינו שיויוני: זאת לגבי גברים בעמדות ניהול, נשים בעמדות ניהול, גברים עמיתים ונשים עמיתות. גברים מנהלים נתפשים הן על ידי נשים עתונאיות והן על ידי גברים עתונאים, כמי שמעניקים יחס הכי פחות שיויוני, אחריהם נשים מנהלות, אחריהן גברים עמיתים ולבסוף נשים עמיתות. במלים אחרות, הגורם המעמדי (ההבחנה בין מנהלים לעמיתים) מרכזי יותר מהגורם המיגדרי (ההבחנה בין נשים לגברים). דירוג זה מאפיין נשים וגברים כאחד, אולם גברים עתונאים כמעט ואינם עושים הבחנה ביחסם של הגורמים השונים, בעוד נשים עושות הבחנה רבה יותר ביחסם של הגורמים השונים.

ממצאי ראיונות העומק

ממצאי ראיונות העומק מחזקים את ממצאי הסקר שכן העמדה המרכזית העולה מהם היא, כי מקצוע העתונאות הנו שיויוני, אם כי קיימת גם עמדה ביקורתית הטוענת להעדף שיויוני, ראיונות העומק מחזקים גם את הממצאים לגבי הבדלים מיגדריים, שכן עמדת העתונאים תומכת באופן כמעט חד-משמעי בקיומו של שיויון במקצוע בעוד עמדת העתונאיות חצויה ומורכבת יותר.

העמדות השונות ביחס לקיומו של שיויון במקצוע ובארגון: מרבית המרואיינות סבורות, כי המקצוע שיויוני וכי נשים במערכת העתון בה הן עובדות נהנות משיויון הודמנויות. יתר על כן, אף מרואיינת לא טענה שחזותה באופן אישי אפליה ישירה, אם כי אחדות מתארות אווירה ארגונית שאינה מטפחת נשים. כ-30% מהמרואיינות (9 מתוך 32) הביעו עמדה נחרצת, כי קיים אי שיויון במקצוע וביטאו גישה ביקורתית למצב.

ניתן לזהות שלוש עמדות מרכזיות לגבי קיומו של שיויון במקצוע בקרב המרואיינות. העמדה הראשונה ששותף לה מיעוט מבין המרואיינות (3 מתוך 32) קובעת באופן נחרץ, וללא סייגים, כי קיים שיויון במקצוע ובארגון, בנוסח "השמים הם הגבול". לא ניתן לאפיין את שלוש העתונאיות שמבטאות עמדה זו, מלבד העובדה, שלוש הן מועסקות באותו עתון יומי, שמאופיין בהשתלבות רבה יחסית של נשים בעמדות מפתח בהשוואה לעתונים האחרים וייתכן שהן מושפעות מסביבת המערכת שלהן.

העמדה המרכזית ביותר, לה שותפות כשני שלישי מהעתונאיות, היא עמדה הטוענת לשיויון במקצוע ובארגון. מרבית העתונאיות מסתמכות בקביעתן על נוכחותן של נשים בעמדות בכירות במערכת העתון שבו הן עובדות ובמערכות עתונים אחרים. אחדות מהן אף מייחסות למקצוע מאפיינים ייחודיים של שיויוניות בהשוואה לעיסוקים אחרים, שכן לטענתן, המסד העתונאי מאופיין בתפישה חברתית ליברלית, המשליכה גם על תפישתו את נושא מעמד האשה. כמו כן, הן סבורות, כי המקצוע מאופיין בכך שההישגים האישיים של העובדים בולטים, ומכאן שהעתונאים נבחרים לפי הישגיהם ללא קשר למינם. למרות עמדתן הבסיסית, עם התפתחות השיחה בנושא, מרביתן מסייגות את קביעתן ומצביעות גם על ביטויים של אי שיויון במקצוע ובעיקר על בידול היררכי. הן

בשנות ה-90 מצביעים על הצטמצמות הפער, במיוחד בקרב עתונאיות צעירות בתחילת דרכן. עם זאת, הטענה היא, כי פער השכר הצטמצם כתוצאה מירידה כללית בשכר העתונאים (Weaver and Wilhoit, 1996). נתונים לגבי שכר עתונאי קנדה בשנות ה-90 מצביעים על כך, שעתונאיות עודן משתכרות רק 71%-78% משכר העתונאים הגברים (Robinson and Armande, 1998). גם במחקר שלנו נמצא פער שכר מובהק בין נשים וגברים. נשים עתונאיות משתכרות פחות מעמיתיהן הגברים (71% נשים בהשוואה ל-56% גברים משתכרות פחות מ-8,000 ש"ח לחודש).

עמדות לגבי רמת השיויון המיגדרי

חוקרות בתחום המחקר של נשים עתונאיות טוענות, כי הגישה המפלה מצד מקבלי ההחלטות היא המחוסם המרכזי העומד בפני נשים בעתונות (Gallagher, 1987; 1989; Van Zoonen, 1994). ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות של עתונאיות וכן הספרות ההיסטורית בתחום עוסקות רבות בדעות הקדומות וביחס הסקסיסטי כלפי העתונאיות בתקופות שונות, ובמיוחד בשנים הראשונות לכניסתן למקצוע. הנושא זכה גם להתייחסות אמפירית. Van Zoonen (1994) סוקרת מחקרים ממקומות שונים בעולם (הולנד, ארצות הברית, הודו, סנגל, גרמניה, ניגריה, מצרים, קנדה ובריטניה) ובכולם משתקפות דעות קדומות מצד העתונאים כלפי עמיתותיהם. בארץ נושא זה טרם נבחן בצורה שיטתית, אם כי קיימת לכך עדות מעניינת מתקופת מלחמת המפרץ, כאשר הנשים שמילאו תפקידי הגשה בתקשורת המשודרת נעלמו. בראיונות עומק עם מנהלי ארגוני השידור ועורכים בכירים מצא Lemish ו-Tidhar (1999), כי הנשים נתפשו על ידי מקבלי ההחלטות כפחות מקצועיות וכמי שקשה לסמוך עליהן בשעת מצוקה (בשל קונפליקט עם תפקידן כאמהות, בשל רגשות וכדומה).

עמדות העתונאים והעתונאיות לגבי רמת השיויון המיגדרי במקצוע, נבחנו במחקר זה הן בסקר והן בראיונות העומק. בסקר נבחנו עמדות העתונאים לגבי אי שיויון במערכת בה הם עובדים (עמדה לגבי שיויון הודמנויות בארגון; חווית אפליה אישית על רקע מיני ועמדה לגבי יחס שיויוני מצד גורמים שונים בארגון). בראיונות העומק נידונו התפישות ביחס לקיומו של שיויון במקצוע ובארגון והגורמים לאי השיויון.

ממצאי הסקר

עמדה לגבי שיויון הודמנויות בארגון: למעלה ממחצית העתונאיות סבורות, כי נשים וגברים נהנים משיויון הודמנויות בארגון בו הן עובדות, בתחומים שונים: שכר (53%), קידום (56%) וקבלת משימה חשובה (69%). כמעט כל שאר העתונאיות סבורות, כי גברים זוכים לעדיפות על פני נשים בתחומים השונים. כן נמצאו הבדלים מובהקים בין עמדת העתונאיות והעתונאים לגבי קיומו של שיויון בכל אחד מהתחומים. פחות עתונאיות מעתונאים סבורות, כי נשים וגברים נהנים משיויון הודמנויות בארגון בתחומים השונים ויותר עתונאיות מעתונאים סבורות, כי גברים זוכים לעדיפות על פני נשים. גם חלק מהגברים העתונאים (9%-18%) מצביעים על העדפת גברים על פני נשים. שיעור העתונאיות והעתונאים המצביעים על העדפת נשים על פני גברים הינו שולי (1%-2%) בכל אחד מהתחומים.

חווית אפליה אישית על רקע מיני: רוב אף גדול יותר של עתונאיות (בין 58% ל-95%) ועתונאים (בין 96% ל-98%) דיווחו שלא חוו באופן אישי אפליה על רקע מיני בתחומים השונים. תופעה זו, שאנשים נוטים לדווח על אפליה או קיפוח באופן כללי אולם לא מדווחים על חוויה אישית של אפליה ידועה ממחקרי אפליה. "נוח לאנשים לדבר על אפליה במונחים כלליים ופחות

ידיעות אחרונות

הערך לשעבר דרי.ה. רדנבלום זיל	הערך הנוכחי דרי.ה. רדנבלום זיל	הערך האחרון נת מרזם זיל	הערך האחרון ארען מרזם	הערך משנת ודיו	דומם גלעד ד"ר מרזם ג. הליאסיב	Yedioth Akhronoth ידיעות אחרונות	יום ג', כ"ב באבול, תש"ס 228866 גליון מס' 28866	4.00 ש"ח (כולל מע"מ)	3.40 ש"ח (כולל)
----------------------------------	-----------------------------------	----------------------------	--------------------------	-------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	---	-------------------------	--------------------

"העתון של המדינה" – היומן השני שעתונאי ועתונאיותיו שותפו במחקר

על כן, הן מודעות לעובדה, כי אינן מצביעות באופן ספציפי על מנגנוני הקיפוח, אך בטוחות בקיומם, בשל העובדה שאין נשים בעמדות בכירות. כך למשל עורכת בכירה בעתון יומי:

גם כשאת מקודמת או לא מקודמת, איה יכולת יש לך לנטרל את המין שלך מתוך הרבה מאוד דברים אחרים? אני לא יכולה להוכיח את זה, אני לא יכולה להגיד לך שאם הייתי גבר, X [הממונה עליה] ואני היינו מתחלפים במקומות, אני לא יודעת, אני לא יכולה להגיד לך, שבגלל שאני אשה לא קידמו אותי, אבל אני מסתכלת עובדתית, ואני רואה שיש מעט נשים, ואני רואה שדברים שסולחים במרכאות לגברים סולחים פחות לנשים... הרבה יותר בקלות מטיעום על כתיבת תדמית שלילית, שהיא לא עושה, לא עובדת, מאשר עושים את זה לגבר. נותנים לגבר ליהנות מהספק, זה דברים בבטן, אי אפשר להדגים, כמו זכוכית, לא רואים את זה, אבל אתה רק מרגיש כשאתה נתקל בכך. זאת בדיוק תקרת הזכוכית, זה בדיוק המקום שבו Y-Z [מונה את שמות העורכים הראשיים בעתון] יותר קל לעבוד עם מישהו שנראה כמותם וחושב כמותם, וזה בדיוק המקום שבו יגידו, טוב זה עניין נשי, אף אחד מעולם לא אמר לי: אנתנו לא מקדמים אותך למשהו בגלל שאת אשה, אבל אני האשה היחידה שהיתה [מציינת את תפקידה המקצועי] בעשרים השנה האחרונות, שזה כאילו תפקיד גברי כי צריך לריב עם אנשים ויש הרבה להציע, עובדתית זה המצב.

או בדומה, כתיבת תחקירים בעתון יומי:

אני חושבת שזה קיים למרות שקשה לי להוכיח את זה עובדתית. אילו הייתי צריכה ללכת לבית משפט עם זה הייתי מתקשה להוכיח את זה עובדתית, כי לא הייתי בראיונות, כאשר העורך החליט שהוא מביא למוסף לשבת גבר. אני לא הייתי אצלו בסוד המהשבות ולא ראיתי מה מונה לפניו, אבל העובדה היא שתמיד מגיעים גברים לדברים האלה.

בשונה מהעתונאיות שהיו חלוקות לגבי שיוויון ההזדמנויות הקיים במקצוע ובארגון, כל העתונאים שרואיינו סבורים שמקצוע העתונאות והמצב במערכת בה הם עובדים הינם שיוויוניים. עם זאת, רובם גם מודים בקיומו של בידול מיגדרי פנימי במקצוע. עתונאים רבים בקשו להדגיש את עמדתם האישית, כי נשים הן בעלות כישורים שווים לגברים ומסוגלות וראויות לכל משימה. בין ההצהרות הללו עלה גם קול בודד אחר, שביטא עמדה שמרנית כלפי נשים, בעיקר בתחום התאמה למשימות מסיימות. הוא מצביע על כך שהוא נמנע מלשלוח נשים למשימות הכרוכות בסיכון.

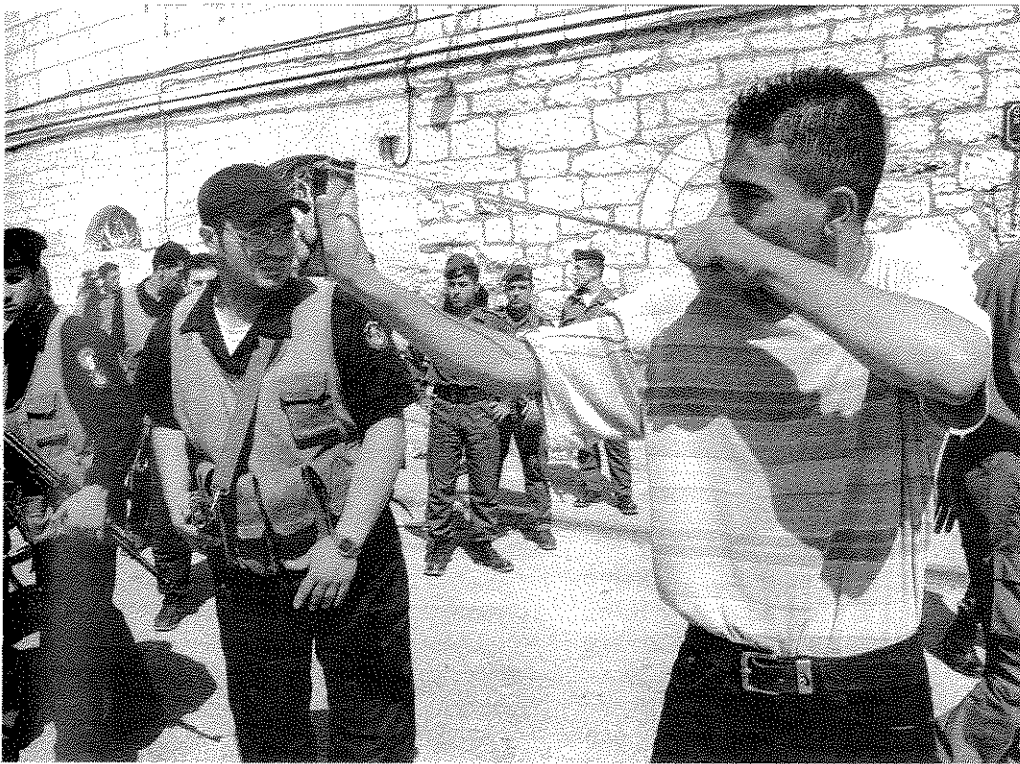
אם יש הפגנה טוערת ברמאללה והכתב נמצא בחופשה, יש לי נטייה לא לשלוח לשם גברת. לגברת יכולים לקרות דברים. או אם קורה משהו בלילה. יש איזשהי אחריות, יש כאלה שמתגדבות: שלא אותי, אני לא מפתחת. בכל זאת, אני לא אשלח אותה לבד. היא יכולה להיות אובייקט לתקיפה, כי היא

גם מצביעות על כך שנשים אינן מצויות ברמות הבכירות ביותר של המקצוע. לעומת עתונאיות אלה, העמדה הבסיסית של קבוצת העתונאיות הביקורתיות (שליש ומעלה מהעתונאיות), היא, כי לא קיים שיוויון במקצוע ובמערכות העתונים בהם הן עובדות. עיקר ביקורתן מתמקדת בקיומו של בידול מיני פנימי היררכי. לטענתן, מערכות העתונים מאופיינות במבנה ותרבות ארגונית מאוד ריכוזית והשתלבותן של נשים בדרגות הביניים אינה מהווה שינוי משמעותי במעמדן, שכן הן אינן נהנות מסמכות ואינן שותפות בקבלת החלטות משמעותיות. עתונאיות אלה אמנם מודות, כי בשנים האחרונות חל שינוי מבחינה זו; נשים רבות הצטרפו למקצוע ואף השתבצו בתפקידים ברמת בכירות בינונית. אולם לדעתן, דווקא הישגים אלה יוצרים מראית עין שהמקצוע שיוויוני, בשעה שקיימת בפני נשים תקרת זכוכית ברורה מאוד. המעמד הארגוני של הנשים לא מעניק להן יכולת השפעה בצורה משמעותית על סדרי העדיפויות ברמה הארגונית והמקצועית.

העתונאיות הביקורתיות, מדגישות את מראית העין שנוצרת בעקבות הכניסה של נשים רבות למקצוע ובמיוחד בעקבות השתלבותן של נשים בעמדות בכירות בינוניות. מהדברים עולה שיש פנימי בקרב העתונאיות. בניגוד לעתונאיות הביקורתיות, אלו שטענו לשיוויון הרבו כאמור, כהוכחה לעמדתן, להגים ולמנות נשים בתפקידי מפתח. מי שטוענות לאי שיוויון מדגישות את הרושם המטעה שעתונאיות אלה יוצרות ומבחינות בין רובד גלוי ורובד סמוי. כך למשל, כתיבת מגזין בכירה בעתון יומי:

נוצרה תחושה לאורך השנים האחרונות, שהמקצוע הזה הפך להיות מקצוע נשי. ואם באמת הנתון הזה או המשתנה הזה היה נכון, זה היה אמור להקפיץ שכבה שלמה של נשים לעמדות הרבה יותר בכירות, וזה לא קרה... דרג הביניים, אין לו הרבה משמעות בעתונים, כיוון שהעתונים בנויים באופן היררכי וההקפדה על ההיררכיות הזאת הולכת וגוברת, כמעט עד קידוש המושג, זאת אומרת שיש לך למעלה מו"ל, ומתחתיו עורך ראשי, ואז יש ציור יפה של עץ האחריות, ואם נעשה אותו אחר כך, אפילו את תראי שאת לא רואה שם שמות נשים בכלל... מראית העין נראית יותר טוב. ביום יום זה עדיין בדיוק כמו שאמרתי לך, ההבדל בין להיות שם, להתרום, אפקט של להתרום אני לא רואה אף אחת באף עתון, זאת אומרת זה מקום טוב, זה מקום כבר יחסית עם אפשרויות, יש פחות משמעות לגברים נשים, אבל באפ-גריידינג הכה חיוני, אני מאוד אופתע אם תהיה שם הדירה משמעותית של אשה... זה לא פוליטיקלי קורקט, אף אחד לא יודה בזה, אף אחד לא יגיד שיש פה אפליה מכוננת.

המרואיינות מתקשות להגדיר את טיבם של המחסומים העומדים בפני נשים וכיצד הם משתקפים בפועל. הן כמעט ולא מאזכרות מקרים ספציפיים שבהם הן או חברותיהן חוו קיפוח, או היו עדות לקיפוח, על מנת להדגים את טענתן. הן עומדות על השקיפות של מחסומים אלה ועל כך שאינם גלויים לעין. יתר

אשה. זה לא אני קובע. הרחוב קובע את זה. אני לא אעצום עין, עד שהיא תחזור, יש לי אחריות.

העמדה השיוויונית המוצגת על ידי מרבית העתונאים אינה עולה בקנה אחד עם ממצאי מחקרים בעולם, שכאמור, דיווחו על דעות קדומות מצד גברים במקצוע כלפי עמיתותיהם. יתכן שההבדל מקורו בפער השנים בין מחקרים אלה ומחקר זה. בארץ, כמו במדינות אחרות בעולם, התפתחה בשנים האחרונות תרבות ה"פוליטיקלי קורקט" (politically correct) וייתכן שמשום כך העתונאים אינם מציגים את עמדותיהם בכנות, במיוחד בסיטואציה של ראיון מול מראיינת אשה. עתונאיות אחדות העלו טענה זו בעצמן. לדבריהן, העתונאים מבטאים כלפי חוץ עמדה שיוויונית, כפי שמצופה מהם, אולם מעשיהם לא מציגים, כי הפנימו אותה.

עמדות העתונאים לגבי הגורמים לאי השיוויון במקצוע:

העתונאיות, בלי קשר לעמדתן הכללית לגבי שיוויון במקצוע, מסבירות את אי השיוויון במקצוע

בשני גורמים מרכזיים: 1. עמדות מפלות מצד המעסיקים מקבלי ההחלטות, קרי העורכים הבכירים שמרביתם גברים. 2. מחסומים שנשים מציבות בפני עצמן.

ההסבר הנפוץ בקרב העתונאיות הוא העמדות הסטריאוטיפיות של מקבלי ההחלטות - הגברים - כלפי נשים. אמנם לדעתן כיום - בניגוד לעבר - נשים נתפשות בעיני מקבלי ההחלטות כמתאימות גם למשימות שבעבר נחשבו כמשימות גבריות בלבד, אולם עדיין תפקידים מסויימים אינם נתפשים כ"טבעיים" עבור נשים. כך למשל מעידה עורכת בכירה בעתון יומי:

בהקשר הזה, אני חייבת להגיד שהרבה זמן לא ייחסתי לזה שום משמעות... מרגע מסוים כן התחלתי לחשוב על זה כעל גורם... אני יכולה להגיד בלב שלם שהן [נשים] משתלבות טוב ואני חושבת, שמהבחינה הזאת קשה לבוא בטענות של אפליה או של משהו מהסוג הזה, אבל עדיין ברור לי שבפורומים מסויימים של החברות בעתון, נוכחות נשית היא עדיין קצת משונה...

העתונאיות מסבירות את העדפת הגברים על פני הנשים, בכך שגברים מעסיקים עדיין מעדיפים למנות סביבם גברים, שכן הם מרגישים יותר נוח בחברת מי שנראה וחושב כמוהם. עתונאיות בתפקידים בכירים הנוכחות בפורומים שבהם רוב גברי מעידות על האווירה הגברית השוררת שם. הן אינן מצביעות על מתסום פורמלי, כי אם על הלך רוח. כך למשל אותה עורכת בכירה, שעמדתה הבסיסית תומכת דווקא בשיוויון במקצוע ובמערכת מודה, כי הנוכחות הנשית

שלה בפורומים רבים עדיין מסומנת כ"אחרת":

ככל שהתקדמתי בתפקידי הבנתי שיש כאן איזשהו שוני... זה דבר שקיים ואי אפשר להתעלם ממנו. אם הייתי בחור, הרבה דברים היו יותר טבעיים וקורים בצורה הרבה יותר חלקה. בפורומים שהם רק גבריים, כל מיני ישיבות כאלה, אשה לא מרגישה עצמה לגמרי טבעית. לגברים הרבה יותר נוח לעבוד עם גברים, פשוט כי אין את השנונות הזאת, שהאשה יוצרת... יותר טבעי להם, יותר מוכר, לעבוד עם גברים, צעירים מהם או בגילם. זה מתחיל שמספרים בדיחה גסה. פתאום הם תופסים את עצמם, עוצרים או מרככים אותה לקראת הסוף... לפעמים הלשון היא תוקפנית או מלוכלכת, גם בדיבורים רגילים של יום יום, ואז - בגלל נוכחות אשה - היא משתנה, או בדיון על אייטמים מסויימים, קורה לא פעם שאומרים לי: טוב, את בחורה, אותך זה לא מעניין.

עתונאיות רבות מסבירות את אי השיוויון במקצוע, במחסומים שנשים מטילות על עצמן, בשל מה שהן מגדירות תכונות נשיות. שלוש מהן אף ציינו הסבר זה כהסבר הבלעדי למצבן של נשים במקצוע. התכונות הנשיות המזוהות על ידן כמתסום נשי הן: מתוייבות גבוהה למשפחה, העדר אסרטיביות והעדר אמביציה, ובמיוחד העדר אמביציה כלכלית. חלקן מעידות מתוך החוויה האישית שלהן וחלקן מעידות על חברותיהן למקצוע. כך למשל עתונאית בכירה מאחד היומנים העידה מנסיונה האישי:

... גם היום אני יכולה להתקדם עוד אם הייתי רוצה... רכב למשל, כל הדברים האלה, יותר טבעי לתת לגבר מאשר לאשה, אבל גם לי היו נותנים מכונת אם הייתי מגיעה לגיב של X [שמו של הממונה עליה]. את המחסומים רק אני הצבתי. אני כל הזמן שמתי מחסומים לקידום שלי, מסיבות שאני רואה אותן כנשיות. זה אופיי...

חנה זמר, שכינה כעורכת היומון "דבר", שנות ה-70

או תחומי סיקור המזוהים רק כנשיים או כגבריים. יש בהחלט גם אינטגרציה בין נשים וגברים במקצוע. בהעדר נתונים שיטתיים משנים קודמות, קשה לומר הרבה על כיוונה של המגמה.

נראה, כי נשים לא "הרוויחו" הרבה - תעסוקתית וכלכלית - מכניסתן למקצוע, שכן כפי שהוצג, הן נכנסו אליו כאשר הוא איבד במידה רבה מהאטרקטיביות שלו עבור הגברים, בשל שינויים בתנאי העסקה ורמת השכר. בעקבות כניסת נשים למקצוע העתונאות, התרחש תהליך של ירידת היוקרה של המקצוע (Beasley, 1989; Lafky, 1989). תהליך זה מוכר ממקצועות אחרים (Bellas, 1994), שכן למקצוע שהפך נשי מוצמדות הגדרות איכות וציפיות "נשיות". האצלת איכויות "נשיות" למקצוע, הופכת לגורם בפני עצמו, המוריד את כוח המשיכה של המקצוע עבור גברים (הרצוג, 1996; יורעאלי, 1982).

בעקבות הבידול המיני הפנימי שנמצא במחקר, ניתן היה לצפות, כי העתונאיות תגדרנה את העתונאות כמקצוע בלתי שיוויוני. במפתיע, מרביתן רואות בו מקצוע שיוויוני וסבורות, כי הארגון בו הן עובדות הוא שיוויוני. פער

בדומה, מי שהיתה עורכת בכירה בעתון יומי אחר:

אני עצרתי בעד ההתקדמות שלי - בגלל הבית, או בגלל שאין בי אמביציה מטורפת. יש לי רצון להצליח להוכיח את עצמי, אבל לא מנקודה של כוח, להיות הבוס, או להיות הכי חשובה. זה לא יצר קונפליקטים, דילגו עלי כי אני לא הייתי בתחרות.

עתונאיות אחרות טוענות לשילוב של השניים. מעניינת עמדתה של אחת מהן, שבניגוד לעתונאיות אחרות הנוקטות עמדה ביקורתית כלפי נשים המציבות מחסומים כלפי עצמן, מציגה את הדברים מפרספקטיבה פמיניסטית. כלשונה:

אם למשרה שלי X [מציינת את שם הממונה עליה] היה מוצא בחור, אני שמה את הראש שלי שהוא היה מביא אותו. מה אני אניד לך, שהוא לא מאצו, במובן של ד"ה בויו אנד ד"ה גירלו [the boys and the girls]... זה מקצוע מאוד תובעני, שעות קשות, אני הרבה פעמים אומרת שהתנועה לשתדור האשה במובנים רבים הפקה אותנו הנשים... זה פונקציה של, מבחינתי לפחות, של מבנה אישיות. אני לא רוצה להיות גבר במובן של להגיע להישגים גבריים. אני רוצה להיות מרוצה בהלקי מבחינה מקצועית, לא להיות מתוסכלת מבחינה מקצועית... אני חושבת שאחרי תפקיד כזה צריך לנות, מגיע לי המון תופש. גברים ישר יחשבו על הגיב הבא.

עתונאיות אחרות מתלבטות בין שני הגורמים, מתקשות להכריע ביניהם ומודות, שאין להן תשובה טובה לעניין הזה.

מרבית העתונאים הגברים מודעים לבידול הפנימי הקיים במקצוע. בדומה לעתונאיות, גם הם סוברים כי הגורם המרכזי למצב הוא בחירה אישית, קרי, נשית, של העתונאיות. הם סבורים כי חיי המשפחה יותר מרכזיים אצל הנשים ולפיכך הן אינן רוצות להתחייב לתפקידים התובעניים. לפי דעתם, ההבחנה בין תחומי סיקור נשיים וגבריים מקורה אף היא בהעדפה אישית של העתונאיות.

מקצוע שיוויוני או לא?

למעלה משני עשורים מאז החל תהליך הפמיניזציה של העתונות בארץ נראה, כי יש מקום לשאול, האם הפיקו הנשים תועלת במישור התעסוקתי והכלכלי מכניסתן לתחום זה? ככל הנראה, התשובה תלויה בנקודת המבט האידיאולוגית של המשיב/ה. מנקודת מבט פמיניסטית ליברלית, התשובה היא: כן, אך לא מספיק. נשים פרצו את הדרך למקצוע שהיה בעבר נחלתם של גברים בלבד וחלקן אף השתלבו בתפקידים בכירים. לפי גישה זו, עצם נוכחותן של נשים בתחום, חשובה לעקרון שיוויון ההזדמנויות, וכמיוחד בשל ההשפעה המיוחדת למדיה על עיצוב תפיסת החברה לגבי תפקידי המינים (Stone, 1973; Gelfman, 1976; Byerly, 1995).

ואולם, ה"פריצה" הנשית לא מספיקה, שכן הנשים במקצוע עדיין אינן נהנות משיוויון הזדמנויות מלא.

מנקודת מבט פמיניסטית רדיקלית, התשובה לשאלה היא: לא הרבה. ראשית, למרות השתלבותן המספרית, מעמדן הפוליטי והכלכלי עודנו נחות מזה של עמיתיהן הגברים. במקביל לתהליך הפמיניזציה, נוצר במקצוע בידול מיני, הן ברמת התפקידים והן ברמת תחומי הסיקור, עם השלכות בתחום השכר. הדעות במחקר בתחום הפמיניזציה חלוקות אם הבידול המיני הפנימי הוא תהליך נלווה הכרחי לתהליך, כפי שהתרחש בעתונאות? (Reskin and Roos, 1990; Wright, 1995). ככל הנראה, לא ניתן לדבר על תהליך אחיד ויש לבחון את מאפייני הפמיניזציה בכל מקצוע לגופו. חשוב לציין, כי ממצאי מחקר זה אינם מורים על הפרדה מוחלטת בין נשים וגברים, שכן אין תפקידים

הן פרפראות, תוספות הבאות רק כדי לגוון, אולם מסתבר, כי מספר הנשים המעונינות להיות כתב לענייני כלכלה או מדיניות הוא ועום ביותר. העתונאיות מרבות ללכת לתחומים שהם על גבול הספרות - רפורטז'ה כללית, רשימות, ביקורת תיאטרון או ספרות. לא ידוע לי על עתונאיות שניסו להתקבל למשרה פנויה של רפורטר ונדחתה בשל היותה אשה או שהועדף על פניה גבר בעל כישורים שווים.

דעה זו נשמעת לעיתים קרובות בניסיון להסביר את תת הייצוג של נשים בתפקידים בכירים. יורעאלי (1999) מבקרת אותה:

כמה בעיות כרוכות בודעה מקובלת זו. ראשית, מודגשת בה אופיה הרצוני של החלוקה המיגדרית של עבודות הבית. היא מתעלמת מהלחצים התרבותיים והמבניים המופעלים על נשים לבצע את תפקידיהן המשפחתיים על פי הנורמות המקובלות. ושנית, דגש על מוטיבציה כחסבר להצלחה מתעלם מההקשר החברתי, וביקור מההודמנות להצלחה, התורמות להגברת המוטיבציה ועמ' (188-187).

במקביל לדיון מה קרה לנשים במדיה, נדונה במשך השנים ברחבי העולם שאלה מרכזיות נוספת בחוגי האקדמיה ובקרב פמיניסטיות והיא: מה הפוטנציאל של השפעת כניסת נשים למדיה על הטקסט (Pandian, 1999). במשך השנים, פעילות והוקרות פמיניסטיות טענו, כי קיים קשר בין היקף הנשים העוסקות במדיה ובין חכמיה. לגבי ז'אנר החדשות, הן טענו, כי השתתפות רבה יותר של נשים בתהליך הפקת החדשות תוביל לשינוי בייצוג והצגה של נשים בחדשות. יתר על כן, היא תגרום לשינוי כולל בעתונות, מבחינת נושאי הסיקור, וזוית ההצגה של הסיקור ועוד. בבסיס טענה זו מונחת ההנחה כי נשים יוצרות חדשות באופן שונה מגברים. טענה זו היתה דומיננטית בשנות ה-70, אולם היא רווחה גם בשנות ה-80 וה-90 (Van Zoonen, 1997). הורם הפמיניסטי הליברלי אימץ גישה זו ובשנות ה-70 הנהיגה התנועה הפמיניסטית מחאה נגד מעסיקים במדיה (Goonatilake, 1980) וארגונים בין לאומיים דוגמת UNESCO יזמו פרויקטים בנושא.

שאלה זו קשורה בסוגיות תיאורטיות מרכזיות הן בלימודי תקשורת והן בלימודי נשים ועבודה והיא חורגת מתחום הדיון של מאמר זה. לפיכך, ננסה רק לחדד את השאלה לאור הנתונים שהוצגו לגבי העתונות הכתובה בארץ. ראשית, לפי Kanter (1977) לנשים יהיה יותר מרחב לבטא את האינטרסים והערכים שלהן, כאשר הן לא יהיו מיעוט. האם שיעור ההשתתפות של נשים בעתונות יש בו כדי ליצור את השינוי, או שדרושה לשם כך מסה קריטית? (Pandian, 1999). יתר על כן, באיזה מידה ניתן לצפות לשינוי משמעותי ועמוק, כאשר נשים עדיין אינן שותפות לקבלת ההחלטות במערכות העתונות? שנית, לדעת חוקרות בתחום, לא כל העתונאיות שותפות לתקוותן של הפעילות הפמיניסטיות וחסרה הגדרה ברורה לגבי מהו השינוי המיוחל (Van Zoonen, 1991, 1993, 1997; Creedon, 1993) ב-1997 כתבה Van Zoonen:

... female journalists are distinguished more by their femininity than by any other dimension of identity, like professionalism or ethnicity. However, the contested and contradictory nature of gender has become common sense in most feminist theory, thus undermining any possibility of a definitively 'feminine' input to the news by female journalists (p. 34).

(נשים עתונאיות מובהנות יותר על ידי תנשויות שלהן מאשר על ידי כל ממד אחר של היותן, כמו מקצועיות או אתניות. מכל מקום, האופי השנוי במחלוקת

בין אפליה בפועל ותחושת אפליה הינו מוכר. למשל, למרות פערי שכר בין נשים וגברים בישראל, בסקר בקרב נשים ישראליות נמצאה תחושה גבוהה של הוגנות בשכר (בר צורי, פיישר ועסיס, 1997). בדומה, לא נמצאו הבדלים מובהקים במידת הקיפוח שנשים וגברים מדווחים עליה (Moore, 1993).

הסבר לפער זה יכול להיות הנטייה הכללית של נשים להעריך את השקעתן כפחות ערך בהשוואה לזו של הגברים ולפיכך, כי הן ראויות לפחות תגמול (Moore, 1993; Yuchtman-Yaar, Moore and Fishelson). במחקר זה נמצאו עדויות לכך מפי העתונאים/ות עצמם. עורך בכיר מאוד, שבמסגרת תפקידו הוא מנהל עובדים רבים הודה, כי נשים בארגונו מקבלות, בממוצע, שכר נמוך מזה של גברים בתפקידים מקבילים, כי אלה הם חוקי השוק - הן דורשות פחות:

זה ביקוש והיצע, השכר, אתה מקדם אותן [נשים], אז עשית בשבילן משהו, והן פחות באות בדרישות. לגבי גבר, ברור מאילו שהוא נמצא שם בזכות, הוא מקבל מה שצריך בזכות, והשכר שלו עולה בהתאם.

עורכת בכירה מעידה, כי היא יודעת ידיעה ברורה שהגברים שקדמו לה בתפקיד השתכרו הרבה יותר ממנה. היא מזהה את חולשתה כחולשה נשית: אני מרגישה שזה לא בסדר, אני חושבת שאנחנו מוותרות על הזכות הלגיטימית שלנו להשתכר באופן שווה, מתוך זה שאנחנו כל כך מלאות הכרת תודה בזה שהכירו בכישרוננו, שזה דבר נוראי...

הסבר נוסף קשור בעובדה שהמחסומים עמם מתמודדות נשים אינם גלויים, שכן אינם מבניים פורמליים. שלבי הכניסה למקצוע אינם ממוסדים (למשל, לא נדרשת השכלה פורמלית בעתונות ובתקשורת ההמונים) וההתקדמות במקצוע אינה מובנית (אין מסלולי קריירה). כמו כן, מערכת השכר היא ברובה אישית וסודיותה נשמרת. לפיכך, קשה לזהות את המחסומים עמם מתמודדות נשים. לדוגמה, לטענת Van Zoonen (1994) תהליכים בלתי פורמליים בארגוני המדיה מהווים חסרון עבור נשים, שכן הן מרוששות פחות טוב מבחינה אישית ופחות טובות במשא ומתן על התנאים. כפי שהוצג, גם עתונאיות שהביעו עמדה ביקורתית התקשו להדגים את הקיפוח שהן או חברותיהן חוות. הן חשות, כי "העובדות מדברות בעד עצמן", שכן אין נשים בתפקידים בכירים ואלה מהן שהגיעו לעמדות בכירות ביטאו תחושה של "אחרות" בסביבה הגברית.

עתונאיות רבות, כמו מרבית העתונאים, ייחסו כאמור, את אי השיוויון הקיים במקצוע למחסומים פנימיים שנשים מטילות על עצמן. לפי גישה זו, נשים המעוניינות להתקדם, יכולות לעשות זאת ללא קושי, כלשונו של עתונאית בכירה באחד העתונים היומיים:

אני באמת חושבת שנשים בעתונות פשוט צריכות לקבל את ההחלטה הזאת. לעשות את הסוויץ' (switch) בעצמן, לא לחכות, כי אני לא חושבת שיש לזה התנגדות... [עתונות] זה מקום שבו אתה צריך לקחת, זה נכון גם בפוליטיקה, צריך לקחת, זה לא מי יודע מה קשה.

טענה זו נשמעה על ידי נשים במקצוע גם בעבר, בגיליון 40 שנה ל"דבר הפועלת", שיצא בשנת 1974, פורסם מאמר על חנה זמר המבוסס על ראיון אישי עמה. וכך נאמר בו:

לדעתה [חנה זמר], נראה, שדווקא הנשים הן המטילות על עצמן את המגבלות החוסמות את דרכן אל התפקידים היותר משמעותיים בעתון. "הלחם של העתון הם מדורי הכלכלה, הבטחון והפוליטיקה, וכן דיווח על המתרחש, וכל השאר

של המיגדר הפך למושג שכיח ברוב התיאוריות הפמיניסטיות, כך שהוא מערער כל אפשרות להגדיר תפוקה "פמיניסטית" של החדשות אצל נשים עתונאיות.

תפישת העתונאיות כפי שהוצגה במאמר זה לגבי מעמדן המקצועי מעידה אולי על מודעות פמיניסטית נמוכה והעדר תפישה פוליטית של המצב, שבלעדיה ספק אם ניתן לייחל לשינוי של ממש. טענה חשובה אחרת העולה במחקר כנגד הפוטנציאל לשינוי בעקבות כניסת נשים למקצוע אינה קשורה לנושאים שנדונו במאמר זה. על פי טענה זו, עתונאים נהנים מאוטונומיה מוגבלת בשל מרכזיות השפעתם של אילוצים מקצועיים וארגוניים (Gallagher, 1981; Jaddou and Williams, 1981; Tunstall, 1972) (Van Zoonen, 1994).

המאמר מבוסס על ממצאים ראשוניים של עבודת דוקטורט הנכתבת בחוג לתקשורת באוניברסיטת תל אביב, בהנחיית פרופ' עקיבא כהן וד"ר דפנה למיש. תודתי להם על הנחייתם ועידודם בכתיבת מאמר זה.

1. יתר על כן, ניתן לומר, כי מורגש הסך מחקרי בתחום המוסדי בכללותו. כך למשל, מעט מאוד ידוע מיהו העתונאי הישראלי, מהם מאפייניו הדמוגרפיים, מהן עמדותיו החברתיות, המקצועיות וכדומה.
2. כספי ולימור מבחינים בין גורמים הקשורים בסביבה החיצונית למוסד התקשורת (שינויים באקלים החברתי לגבי תעסוקת נשים ובמבנה ותפקוד המשפחה, כניסה גוברת של נשים לשוק העבודה בכלל ותהליך כולל של פמיניזציה בשוק העבודה), וגורמים בתוך מוסד התקשורת. לענייננו רק האחרונים רלוונטיים, שכן אנו מנסים לענות על השאלה מדוע התרחשה פמיניזציה דווקא במקצוע העתונאות.
3. מאחר שמערכת "ידיעות אחרונות" סירבה למסור מספרי עובדים ודיווחה על חלקם היחסי באחוזים, לא ניתן לחשב את השיעור הכללי של נשים.
4. השימוש בביטוי "מובהק", היינו במשמעותו הסטטיסטית.
5. "חדשות" - 1993; "על המשמר" - 1995, "דבר" ו"טלגרף" - 1996.
6. קשה לאמוד סטטוס בתחום העתונות. הסטטוס יכול לנובד גם ממוניטין של העובד ולא דווקא מתפקידו הפורמלי. כך למשל, כתב בכיר עשוי להיות בעל מנדט לקבל החלטות, גם ללא הסמכות של העורך הישיר לו.
7. חנה ומר ב"דבר", לאה בן דור ב-"ג'ורנל פוסט" וד"ר גיולה מרטון ב"אויקלט".
8. קבלה לעבודה לא נמדדה בהקשר הכללי, שכן ההנחה היתה שמידע זה לא יהיה נגיש למרואיינים.
9. לא ניתן להצביע על מאפייני העתונאיות המעלות טיעון זה: ותיקות, חסרות ניסיון, בכירות ושאין בכירות.

ניבליוגרפיה

בכר, ש. (1999). עריכת דין בישראל: פמיניזציה של פרופסיה ניר דיון מס' 101, מכון גולדה מאיר לחקרי עבודה ורווחה.

בר-צורי, ר. פישר, ח. ועסיס א. (1997). נשים בעולם העבודה החדש בישראל. תל אביב: המכון הישראלי למחקר כלכלי וחברתי.

דבר הפועלת. ירחון האשה בעבודה, בחברה, במשפחה. (1974).

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2000). נשים וגברים. לקט נתונים. דף מידע.

הרצוג, ח. (1994). נשים ריאליות - נשים בפוליטיקה המקומית בישראל. ירושלים.

_____ (1996). "עיוורון מיני? - נשים בחברה ובעבודה". בתוך: אלקנה מרגלית (עורך) ישראל אל שנות ה-2000, יומה לצדק חברתי. תל אביב, עמ' 67-82.

ויטמן, ע. (1988). "נשים בעתונות הישראלית". קשר 4, עמ' 55-63.

יורעאלי, ד. (1982). "נשים בעולם העבודה". בתוך: דפנה יורעאלי, אריאלה פרידמן ורות שריפט (בהשתתפות פרננס רדאי ויהודית בובר אגסי) נשים במלמד, על

מצב האשה בישראל. סדרת קן אדום. תל אביב.

_____ (1999). "המיגדר בעולם העבודה". בתוך: דפנה יורעאלי, אריאלה פרידמן, הנרייט דהאן-כלב, חנה הרצוג, מנאר חסן, חנה נווה וסילביה פוגל-בידאי (עורכות), מין, מיגדר ופוליטיקה תל אביב, עמ' 167-216.

לימור, י. וכספי, ד. (1994). "פמיניזציה בעתונות הישראלית", קשר 15, עמ' 37-45.

למיש, ד. (1997). "שוות ערך תקשורתי: מבט פמיניסטי על התקשורת הישראלית". בתוך, דן כספי (עורך) תקשורת ודמוקרטיה בישראל, תל אביב, עמ' 119-139.

Baehr, H. and A. Gray (1996). *Turning It On: A Reader in Women and Media*. London, Arnold.

Beasley, M. H. (1989). *Newspapers. Women In Mass Communication, Challenging Gender Values*. P. J. Creedon. Newbury Park, Sage: 180-194.

Bellas, M. L. (1994). Composition and Labor-Market Conditions of Academic Disciplines. *American Sociological Review*. 59: 807-821.

Byerly, C. M. (1995). News, Consciousness, and Social Participation. The Role of Women's Feature Service in World News. *Feminism, Multiculturalism, and the Media: Global Diversities*. A. N. Valdivia. London, Sage: 105-120.

Caspi, D. and Y. Limor (1999). *The In/outsiders. Mass Media in Israel*. Cresskill, Hampton Press.

Castellon, L. and A. Guillier (1993). Chile - The Emerging Influence of Women in Journalism. *Media Studies Journal (special issue: The Media and Women Without Apology)*. 7: 231-140.

Ceulemans, M. and Fauconnier G. (1979). *Mass Media: The Image, Role, and Social Conditions of Women, A Collection and Analysis of Research Materials*. Paris, Unesco.

Creedon, P. J. (1993). Framing Feminism-A Feminist Primer for the Mass Media. *Media Studies Journal (special issue: The Media and Women Without Apology)*. 7: 69-80.

Ferguson, M. (1990). Images of Power and the Feminist Fallacy. *Critical Studies in Mass Communication*. 7: 215-230.

Gallagher, M. (1981). *Unequal Opportunities: The Case of Women and The Media*. Paris, Unesco.

_____ (1987). Introduction. *Women and media decision-making: The Invisible Barriers*. M. Gallagher. Paris, Unesco: 11-16.

_____ (1989). A Feminist Paradigm for Communication Research. *Rethinking Communication, Vol. 2 Pradigm Exemplars*. B. Dervin, L. Grossberg, B. J. O'Keefe and E. Wartella. Newbury Park, Sage: 75-87.

_____ (1992). "Women and Men in the Media." *Communication Research Trends* 12(1): 1-36.

_____ (1995). *An Unfinished Story: Gender Patterns In Media Employment*. Paris, Unesco Publishing.

Gelfman, J. S. (1976). *Women in Television News*. New York and London, Columbia University Press.

Goonatilake, H. (1980). Women in Creative Arts and Mass Communication. *Status of Women in Sri Lanka*. Colombo, University of Colombo: 95-188.

Karpe, A. (1980). Women and Radio. *Women and Media*. H. Baehr. Oxford, Pergamon Press: 41-54.

Lafky, S. (1989). Economic Equity and the Journalistic Work Force. *Women, In Mass Communication, Challenging Gender Values*. P. J. Creedon. Newbury Park, Sage: 164-179.

Lemish, D., and Tidhar, C.E. (1999). "Where Have All the Young Girls Gone? The Disappearance of Female Broadcasters in War Times." *Women and Language*. 22(2): 27-32.

Melin-Higgins, M. (1996). Female Educators and Male Craftsmen? The Professional Ideals among Swedish Journalists. *The Nordicom Review, A Nordic Research on Media & Communica-*

- tion. **12**: 153-169.
- Mills, K. (1993). The Media and the Year of the Woman. *Media Studies Journal (special issue: The Media and Women Without Apology)*. **7**.
- Moore, D. (1993). "Relative Deprivation in the Labor Market." *Israel Social Science Research* **5** (1-2): 323-340.
- Pandian, H. (1999). Engendering Communication policy: key issues in the International Women-and Media Arena and Obstacles to Forging and Enforcing Policy. *Media, Culture and Society*. **21**: 459-480.
- Peterson, T. and Morgan L. A. (1995). "Separate and Unequal: Occupation-Establishment Sex Segregation and the Gender Wage Gap." *American Journal of Sociology* **101**(2): 329-365.
- Reskin, B. F. and Roos P. A., (eds). (1990). *Job Queues, Gender Queues, Explaining Women's Inroads into Male Occupations*. Philadelphia, Temple University Press.
- Robinson, G. J. and Armande S.-J. (1998). Canadian Women Journalists: The "Other Half" of the Equation. *The Global Journalist, News People Around the World*. D. Weaver. Cresskill, NJ, Hampton Press: 351-372.
- Ross, K. (2000). *Sexing the News: Gender Politics and Newsroom Culture*. IAMCR, Singapore.
- Smith, C., Fredin, E. S. et al. (1989). Television, Sex Discrimination in the TV Newsroom - Perception and Reality. *Women In Mass Communication, Challenging Gender Values*. P. J. Creedon. Newbury Park, Sage: 227-246.
- Smith, R. (1980). Images And Equality: Women And the National Press. *The Sociology of Journalism and the Press*. H. Christian. Keele, University of Keele: 239-258.
- Steeves, L. H. (1989). Gender and Mass Communication in a Global Context. *Women In Mass Communication, Challenging Gender Values*. P. J. Creedon. Newbury Park, Sage: 83-111.
- Stone, V. A. (1973). Attitudes Toward Television Newswomen. *Journal of Broadcasting*. **18**: 49-62.
- Stone, V. A. (1987). Changing Profiles of News Directors of Radio and TV Stations, 1972-1986. *Journalism Quarterly*. **64**: 745-749.
- Van Zoonen, L. (1991). A tyranny of intimacy? Women, femininity and television news. *Communication and Citizenship, Journalism and the Public Sphere*. P. Dahlgren and C. Sparks. London and New York, Routledge: 217-235.
- _____ (1994). *Feminist Media Studies*. London, Sage.
- _____ (1997). One of the Girls? Or the Changing Gender of Journalism. *News, Gender and Power*. C. Carter, G. Branston and S. Allen. London, Routledge.
- Walsh-Childers, K., J. Chance, et al. (1996). "Women journalists report discrimination in newsrooms." *Newspaper Research Journal* **17**(3-4): 68-87.
- Weaver, D. H. (1997). women as Journalists. *Women, Media, and Politics*. P. Norris. New York, Oxford University Press.
- Weaver, D. H., (ed.) (1998). *The Global Journalist, News People Around the World*. Cresskill, New Jersey, Hampton.
- Weaver, D. H. and Wilhoit G. C. (1996). *The American Journalist in the 1990s*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.
- Wright, R. (1995). Male Flight Computer Work: A New Look at Occupational Resegregation and Ghettoization. *Gender Inequality at Work*. J. A. Jacobs. Thousands Oaks, Sage: 334-378.